

Een veerkrachtige aarde - in het licht van biologisch-dynamische landbouw -

Lezing ter ere van het 50 jarig jubileumfeest van De Lepelaar door Edith Lammerts van Bueren, Warmenhuizen, 27 augustus 2021

[Dia 1] Ik vind het heel bijzonder dat ik mag spreken op dit 50 jarig bestaan van De Lepelaar, want bijna 50 jaar geleden gaf Jan een lezing in Wageningen over alternatieve landbouw, zoals dat toen heette, over hoe hij groentes rondbracht in zijn bestelautootje; hij was net begonnen op 1 hectare van zijn ouders. Het was voor het eerst dat ik als beginnend student over BD hoorde en ik was onder de indruk en heb mede daardoor mijn studie omgegooid. Nu sta ik hier en dat geeft mij de gelegenheid te overdenken waar we staan en wat ik graag aan de BD-gemeenschap wil meegeven. De titel Veerkrachtige Aarde hebben Jan en ik samen gekozen omdat het zowel hem als mij na aan het hart ligt.

Ik weet dat er niet alleen BD-ers in de zaal zitten, maar ook mensen die het bedrijf De Lepelaar hebben zien groeien en een warm hart toedragen. Ik kreeg van Jan de vrije hand en wil jullie graag stap voor stap wat van de binnenkant van de BD laten zien. Ik vind het belangrijk dat de BD-sector zich verder ontwikkelt, en ik wil jullie daarom uitdagen de wereld wat ruimer te zien vanuit een perspectief dat mij dierbaar is.

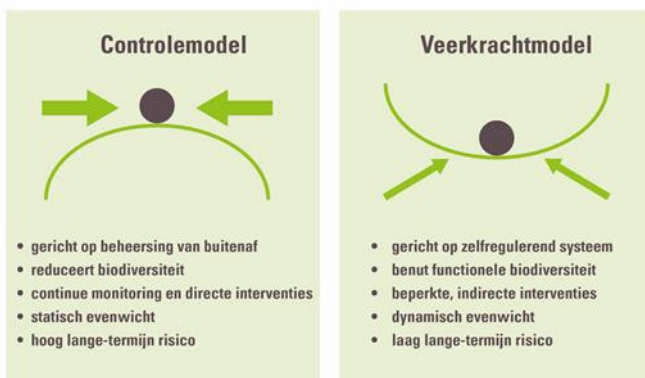
[2] We hebben deze zomer de gevolgen van klimaatsverandering aan den lijve kunnen ondervinden. Niet alleen ver weg de hitte in Canada en al lang voortdurende bosbranden in Rusland, maar ook heel dichtbij de verwoestende regens hier in Noord-Holland (ook bij de De Lepelaar), Limburg en Zeeland, en niet te vergeten: de gortdroge zomers van de afgelopen drie jaren.

Horen wij wel wat de aarde van ons vraagt? Hoe luid moet zij spreken?

[3] Ik hoor mensen om me heen verzuchten: waarom pakken we niet echt door? Het is pappen en nathouden met geloof in technologische oplossingen in de toekomst, en dan los van de grillige natuur sla telen op water met kunstlicht in de kelders van supermarkten? En denken wij echt dat de natuur gered wordt met luchtwassers in stallen en fabrieken?

[4]

Gaan we dus door op de weg van volledige controle en beheersing van de natuur of durven we te vertrouwen op de weg van de veerkracht? Bij het eerste (links) pogen we het balletje (de landbouw-

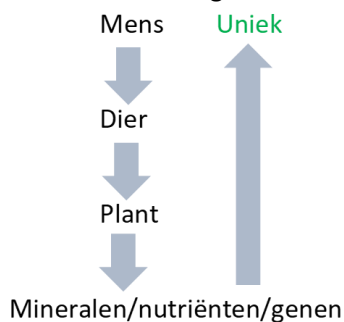
productie) maximaal op de top van de berg te houden door continue monitoring en ingrepen met chemie, variatie te vermijden en alleen de hoogproductieve gewassen te laten staan tot aan de rand van de sloot, ten koste van biodiversiteit..... gelukkig hoor je steeds meer dat dit systeem niet langer houdbaar is!

(Vrij naar Ten Napel et al. 2006)

[5] De andere weg (het veerkracht model rechts) zoals we die kennen in de biologische landbouw, is die van samenwerken met de natuur i.p.v. haar uit te schakelen. De aandacht wordt gericht op het systeem, om het zelfregulerende vermogen van het agro-ecosysteem te versterken, vanuit eigen kracht veerkrachtig te maken, het vermogen terug te kunnen veren na een verstoring.

Ook buiten de bio-wereld hoor je steeds vaker het woord veerkracht en woorden als: ruimte voor de natuur, voor de bijen en andere insecten, ruimte voor de rivier, ruimte voor waterbergend vermogen van de grond, etc.

[6] Maar desondanks blijft de drang naar beheersbaarheid nog steeds groot. De mens heeft ondervonden dat als je de natuurrijken reduceert tot een niveau lager, ze dan beter beheersbaar lijken: de mens als kuddedier (kijk naar de mode industrie), dieren als planten (intensieve, niet grondgebonden veehouderij), planten als een verzamelingen stoffen als N, P, K, etc. of genen die naar believen uitgewisseld kunnen worden.

De vraag is: als je de eigen kracht van het agro-ecosysteem wilt versterken of je de entiteiten waar je mee werkt op een bedrijf of bedrijf als geheel dan juist op een hoger niveau zou moeten tillen om het unieke optimaal tot expressie te brengen.

Beheersbaar, uitwisselbaar, manipuleerbaar

Voor optimale manifestatie van het unieke

Maar de vraag is dan ook: Hoe? En juist daarin zie ik een

voortrekkersrol voor de BD. Daarin ligt voor mij de kracht van de BD en daarom wil ik dat belichten. Ik weet dat mensen zich altijd wat ongemakkelijk voelen in het uitleggen van het verschil. Maar ik vind het belangrijk die poging te wagen, per slot van rekening vieren we hier het 50 jarig bestaan van een BD bedrijf!

[7] Het merk Zuiver Zuivel doet het heel voorzichtig: 'BD een stap verder dan biologisch'. Ik weet niet of ik daar gelukkig van word, want als je de beschrijving aan de zijkant leest, zie ik het verhaal van Bio!

- Door de kringloop zo goed mogelijk te sluiten, brengen we de voedselproductie en natuur met elkaar in balans.
- Met stro uit de potstal [...] levende bodem;
- Met kruiden in grasland [...] insecten en vogels en dus biodiversiteit;
- [...] smaakvolle melk".

[8] Eigenlijk is dat het **streefbeeld van Bio**, de laag die Bio met BD deelt.

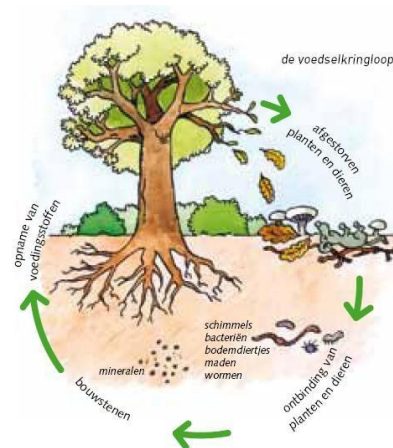
Het streefbeeld van Bio is duidelijk: die streeft naar een stabiel ecosysteem, met stoffen die in de natuurlijke kringloop opgenomen worden, dus zonder chemie en met organische bemesting. We weten uit ervaring dat humus in de grond, een ruime vruchtwisseling, bloemstroken, etc. veerkracht en buffervermogen aan het bedrijf geven en het minder afhankelijk maken van ingrepen van buitenaf.

“Samenwerken met de natuur en niet de natuur uitschakelen”
is dus het motto.

Goed, de eisen voor BD zijn strenger dan voor Bio, bijvoorbeeld:

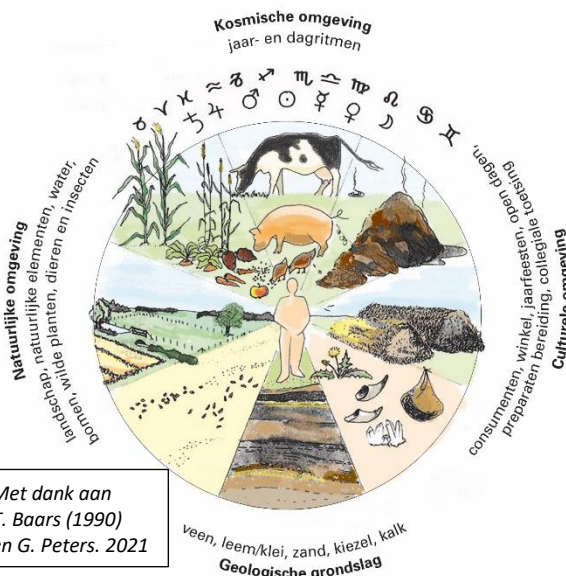
- geen gangbare mest, terwijl dat nog tot 30% in Bio toegestaan is;
- verplichting om een percentage van je land voor biodiversiteit vrij te maken,
- verplichting om de preparaten te gebruiken;
- koeien moeten hun horens behouden.

Dat zijn de regels, maar wat zit daar achter?

[9] Wat is dan het streefbeeld van BD? In de BD wordt het landbouwbedrijf beschouwd als een levend, samenhangend organisme, waar zoveel mogelijk organen (platgezegd onderdelen) binnen het bedrijf te vinden zijn en dat met de jaren een eigen kleur krijgt en een eigen identiteit. Het is

ingebed in de natuurlijke omgeving, de culturele en de kosmische omgeving.

Met dank aan
T. Baars (1990)
en G. Peters. 2021

[10] Analoog aan een levend organisme heeft ook een bedrijfsorganisme daar kenmerken van. Wat zijn de kenmerken van een levend bedrijfsorganisme? Allereerst dat er een ontwikkeling is: van jong naar oud, van onstuimig jong zijn tot rijp worden, waarbij het bedrijf zelfs in verval kan raken en verstarren als er geen opvolger is. We zien er levensprocessen en levensritmen, dag- en jaarritmen. Net als alle organismen, heeft ook een bedrijfsorganisme organen die verzorgd moeten, zoals de composthoop die je kunt zien als het goud van de boeren. Een ander orgaan is bijvoorbeeld het dier-element, dat bij een

akkerbouw- of groenteteeltbedrijf betrokken wordt, al of niet door een nauwe samenwerking aan te gaan met een veehouderijbedrijf, zoals we die kennen als koppelbedrijven.

Een overkoepelend kenmerk van een levend bedrijfsorganisme is het streven om de kringloop van stoffen zoveel mogelijk te sluiten, maar ook die van de ervaringen/kennis, namelijk: de herhalende cyclus van dieren voeren met gewassen van het bedrijf en de grond weer verrijken met die mest waarin de ervaring van het afgelopen seizoen is besloten, en door de koe is verteerd en weer opnieuw gewasgroei kan verrijken, en dat jaarlijks weer. Die cyclus versterkt het lerend vermogen van het bedrijf, zoals een mens leert door reflectie op de opgedane ervaring.

[11] Om er echt een samenhangend geheel van te maken, vraagt **regie en afstemming** om uit al die onderdelen muziek te krijgen. Dat vraagt van de boer en boerin te zijn als een dirigent van een orkest met diverse instrumenten. Het is niet vanzelfsprekend, dat als een componist een stuk heeft geschreven, dat een orkest dat automatisch tot muziek kan laten klinken. Dat vraagt oefening, tijd en door interpretatie krijgt het kleur.

Soms kan je je als boer/boerin een vroedvrouw voelen: als je verzucht: wat wordt hier toch gewild? Wat wil hier toch geboren worden, of tevoorschijn komen? Wat is dan die identiteit, dat unieke hier

dat als een wezen herkend wil worden zodat het als leidraad kan fungeren bij beslissingen en verdere ontwikkeling?

Interessant is dat vaak na jaren een landbouwbedrijf een naam krijgt die uitdrukt wat de bewoners ervaren op die plek, zoals we dat weten van De Lepelaar zoals Jan dat zo mooi beschreven heeft in zijn boek. En de terugkomst van de lepelaar op hun bedrijf ervoeren zij als een uitdrukking ervan dat samenwerken met de natuur lukt en hoop geeft!

Zoals we ook in ons taalgebruik nog het woord volksgeest, volksaard kennen als iets unieks van Nederland, en soms ook een landschapsgeest, dan zou je dus ook van een bedrijfsgeest of bedrijfswezen kunnen spreken? Een ieder die vaker op bedrijven komt, voelt dat onbewust, zoals je iemand kan tegenkomen die een grote indruk op je maakt of die je juist doet puzzelen omdat je het niet kan grijpen of begrijpen.

U merkt: zo beschouwd, zijn we een landbouwbedrijf niet aan het **downplayen** door de focus op de sluitende balans tussen input en output, maar juist aan het **optillen/upliften!**

[12] Het is niet eenvoudig om dat unieke goed uit de verf te krijgen. In de BD zijn daartoe speciale **veld- en compostpreparaten** ontwikkeld. Ik voel me daar erg mee verbonden want heb er jaren met telers onderzoek naar de werking ervan gedaan.

Hoe moeten we deze middelen zien¹? In de homeopathie en antroposofische geneeskunde onderscheidt men middelen die of een ziekte moeten bestrijden (antibioticum) of een ondersteuning zijn voor een gezonde balans in de mens. Deze laatste categorie wordt dikwijls vervaardigd uit twee geneeskrachtige kruiden die een polaire werking hebben die het menselijke organisme aanzetten tot een balans tussen die twee en het midden te vinden. De preparaten kan je zien als die tweede categorie van geneesmiddelen, maar dan voor het landbouworganisme.

Ik wil hier specifiek de veldpreparaten nader belichten: het hoornmestpreparaat en het hoornkieselpreparaat. Hoe werken ze?

[13] Allereerst valt de **bereidingswijze** op waar gebruikt wordt gemaakt van polaire krachten zoals in de antroposofische geneeskunde. In dit schemaatje zie je dat de twee bestanddelen (verse koemest en gemalen bergkristal/kiesel) in een verschillende perioden van het jaar worden geprepareerd. Beide in een koehoorn, die het vermogen heeft dat wat van buiten komt naar binnen terug te stralen en daarmee de inhoud te intensiveren en ervan te doordringen. Zo wordt het hoornmestpreparaat in de herfst ingegraven en in het voorjaar weer opgegraven en is dan mooi gefermenteerd, en het hoornkiesel preparaat juist in het tegenovergestelde seizoen: in het voorjaar ingegraven en in de herfst opgegraven. Vervolgens worden ze in een ton met water, sterk verdund geroerd en over het land of gewas aangebracht. De preparaten maken is altijd een feestelijke gebeurtenis waarbij alle medewerkers en anderen uit de buurt of van andere bedrijven bij uitgenodigd worden.

[14] Normaal gesproken heb je in de natuur eerst groei en bladvorming (massa), en dan bloei- en rijpingsprocessen, dan worden er kwalitatief verfijnde stoffen gemaakt die aromatisch zijn, geuren en kleur vertonen. Maar wat we met de veldpreparaten beogen is bijzonder, daar is sprake van **doordringing van die twee processen**.

¹ Joop van Dam (2014). Biologisch-dynamische landbouw als helende impuls. Pentagon, Amsterdam.

Door de specifieke bereidingswijze heeft het hoornmestpreparaat met de mest (als product van de zomer, van groeikrachten) zijn aangrijpingspunt in de eerste groeifase van de plant, maar is tegelijkertijd doordrongen van de polaire krachten van de winter; de winter waarin het leven zich samentrekt in de aarde tot de kern zoals een zaadje.

Zo heeft omgekeerd het hoornkiezelpreparaat met de gemalen bergkristal (als uitdrukking van die kristallijne winterkwaliteit) zijn aangrijpingspunt in de rijpingsfase, maar is tegelijkertijd doordrongen van de zomerkwaliteit dus van groeikwaliteit (immers geprepareerd in de grond tijdens de zomer), zodat we niet een noodrijpheid krijgen. We zijn immers aardebuffers en moeten ons wel met aardesubstantie voeden!

[15] In de vele jaren van mijn onderzoek aan preparaten² heb ik steeds de gewasontwikkeling van de kropsla in de tijd gevolgd, en heb gemerkt dat als je alleen naar de oogstfase kijkt je niet altijd verschillen ziet. Je kunt ook zien wat zich uitdrukt in de bloeifase, als je de planten verder volgt, voorbij het oogstmoment.

[16] We zagen meermaals dat de sla die met preparaten is behandeld in een groeizaam voorjaar niet te snel uit zijn voegen groeide, en de groeicyclus tot en met de bloei kon afmaken: er toonde zich dus een meer ingehouden groei. En in een koud voorjaar als de groei niet op gang kwam, juist gestimuleerd werd in de groei. In beide situaties werd de kropsla meer 'sla-eigen', met een betere smaak en houdbaarheid.

Zonder de preparaten zagen we dat de groei na de oogst bijna ongebreideld door ging en de bloei niet goed tot zijn recht kwam en grotendeels wegrotte.

Wat we in de bereiding beoogden met die **doordringing van tegengestelde krachten** zien we terug in de sla-ontwikkeling: de groeikrachten worden doordrongen met differentiatie-/vormkrachten; de sla wordt smaakvoller en **meer sla-eigen**.

[17] Die uitbundigheid enerzijds en de ingehoudenheid en meer in balans zijn anderzijds zagen we ook terug in de zogenaamde stijbbeelden, een soort papierchromatografie met gebruik van het plantensap. Onbehandeld links (met boven het beeld in de vroege fase en onder de oogstfase) en rechts met preparaten. Het verschil zit 'm in de uitbundige 'waaiers' en de onregelmatigheid daarvan, en rechts in de meer regelmatige, drie-dimensionele vormen dat op meer vitaliteit en vormkracht duidt.

Even een mooie anekdote tussendoor:

Ik heb het ook een keer prachtig zien terugkomen bij spinazie. Een teler uit Flevoland belde me destijds op en zei: ik heb met preparaten gespoten en had niet genoeg en er is dus een baan niet bespoten. Je zou een verschil willen zien, maar ik zie het niet. Wil je komen kijken? Ik naar Biddinghuizen en stond voor het veld en zag een groene zee van spinazie voor de diepvriesindustrie, maar kreeg zo geen toegang tot een verschil. Ik bukde en plukte wat blaadjes van de ene variant en van de andere en vergeleek die. Tot mijn verbazing bleek de ene variant bijna een (invoegen) glad blad te hebben die aan de randen vrij dun werd alsof die in de omgeving vervloede; bij de andere variant was de bladrand wat strakker omlijnd alsof er een draadje doorheen geregen was en dat iets was aangetrokken en het blad tussen de nerven wat opbolde. Het had duidelijk meer vorm. We proefden de blaadjes: de eerste variant had een frisse smaak en de andere had een verrassende nootachtige spinaziesmaak. Heerlijk. Bij de eerste was de spinaziesmaak niet echt pregnant aanwezig. De teler was perplex om toch zoveel verschil te ervaren.

²Lammerts van Bueren, E. en J. Beekman-de Jonge (1995). Biologisch-dynamische spuitpreparaten in ontwikkeling - 70 jaar praktijk, onderzoek en visie in Nederland. Louis Bolk Instituut, Driebergen. <http://www.louisbolk.org/downloads/3429.pdf>

[18] Ik sprak een keer over mijn slaonderzoek met Manfred Klett, de voormalige leider van de internationale BD Landbouwsectie aan het Goetheanum in Zwitserland, en hij zei het volgende: “We zien dat de preparaten een werking hebben afhankelijk van de omstandigheden, zodanig dat het gewas zich emancipeert van het louter overgeleverd zijn aan de seizoensinvloeden. Dat maakt de aarde ‘in zich intelligent’. Een kwaliteit die hoort bij de vorming van de bedrijfsindividualiteit. Wat dat betekent zien we bij de mens als beeld van een individualiteit. Bij de mens verloopt de ademhaling ritmisch door de dag heen, onafhankelijk van de seizoenen. Daardoor kan de mens een individualiteit zijn en vanuit zelfbewustzijn handelen.

De natuur volgt de in- en uitademing van de aarde in opeenvolgende seizoenen. De levensprocessen in de plant zijn erg afhankelijk van de omgevingsinvloeden: de ademhaling in de huidmondjes stopt als er een wolk voor de zon komt”. Een mens is daar onafhankelijk van.

De BD preparaten zijn dus echt iets nieuws in die zin dat wat zij bewerkstelligen in de natuur als zodanig niet voor komt; je zou kunnen zeggen dat het een *next level eco*-innovatie is.

[19] Nu hebben we het over de impact van de preparatenwerking **op de plant** gehad, **maar wat betekent dat dan voor de voedingskwaliteit voor de mens?**

Bij het verteren van ons voedsel komen niet alleen de nutriënten beschikbaar voor de opbouw van de menselijk lichaam, maar ook de krachten waarmee de producten gevormd zijn.

In die zin kan je je voorstellen dat het uitmaakt of je een oegenschijnlijk mooie krop sla eet die in potentie bij het doorgroeien wegrot of die in staat is zijn hele cyclus af te maken tot en met de zaadvorming. Maar welk **mensbeeld** hebben we dan voor ogen?

Machteld Huber wees me onlangs op een spreuk waarin Rudolf Steiner de mens op prachtige wijze gekarakteriseerd heeft met de titel ‘Ecce Homo’³. Vertaald: “*Zie de mens*” of “*Dit is de mens*”.

*In het hart weeft het voelen,
In het hoofd straalt het denken,
In de ledenmaten werkt het willen.*

*Wevend stralen,
Werkend weven,
Stralend werken:*

Dát is de mens.

[20] Dat betekent, en dat kan een ieder ook ervaren in het dagelijkse leven, dat een mens pas als gezond te beschouwen is (je zit pas goed in je vel) als zijn ziele-kwaliteiten (denken, voelen, willen) elkaar in zekere mate doordringen en **geïntegreerd zijn**, en niet ieder los van elkaar een eigen leven leiden.

Vanuit die optiek wil je de mens voedingskwaliteit meegeven die niet alleen de fysieke mens van nutriënten voorziet (brandstof), of van louter groeikrachten of vitaliteit, maar juist zulke waarbij er sprake is van doordringing van de groeikrachten met de vormende (differentiërende) krachten. Zulk voedsel zal hem niet alleen fysiek maar ook geestelijk goed doen, en dus optimaal ondersteunen in zijn ontwikkeling als geïntegreerde mens.

Ik kan niet anders dan concluderen dan dat BD kwaliteit voor de mens betekent: **voeden naar zijn eigen aard en dus voeding voor de geïntegreerde mens.**

³ Een spreuk die Rudolf Steiner gaf op de kerstbijeenkomst met eurythmisten, 1919. GA 40.

[21] Maar, we hebben het verhaal nog niet helemaal rond. Het gaat niet alleen om harmonische plantengroei en passende voeding voor de mens, maar ook om de aandacht voor de aarde zelf.

Wat betekent BD landbouw voor de aarde, vanuit spiritueel oogpunt?

We kennen Demeter als het beeldmerk voor de BD landbouw, de Griekse godin van de landbouw. Vanuit de vraag wat BD betekent voor de aarde, is voor mij persoonlijk de dochter van Demeter, namelijk **Persephone**, veel belangrijker (in het Latijn: Proserpina), in latere periodes ook Natura genoemd. In de Griekse mythologie wordt beschreven dat zij geroofd was door Hades, de god van de onderwereld/het dodenrijk, tot grote woede van Demeter. In de poging haar vrij te krijgen is het tot een compromis gekomen: zij mocht een deel van het jaar in de bovenwereld leven en een deel in de onderwereld als de echtgenote van Hades. Dat was toentertijd (800 jaar voor Chr.) het beeld dat de Grieken hadden van de samenhang van de seizoenen.

De BD werkt vanuit het idee dat de ontwikkeling van de aarde en die van de mens verweven zijn met elkaar en van elkaar afhankelijk zijn. Dat wist ook Persephone als de godin van de levenslaag van de aarde, met name van de plantenwereld. We weten ook uit oude geschriften⁴ dat reeds in de middeleeuwen de godin Natura/Persephone de hulp inriep van de godin van de wijsheid Sofia, omdat ze vreesde dat de aarde niet gered kon worden als het handelen van de mensen niet doordrongen zou worden van de hoogste wijsheid⁵.

Waarom vertel ik dit? Vanuit spiritueel oogpunt, neemt de BD niet alleen de zichtbare wereld van de natuur in beschouwing, maar erkent ook dat er een niet zichtbare wereld is, die zijn uitwerking heeft op de zichtbare, tastbare wereld.

We spreken over 'de wijsheid van de natuur', omdat we ons soms zo kunnen verbazen hoe vernuftig alles in elkaar zit. We hebben het dan over een krachtenveld, maar realiseren ons nog te weinig dat daar een hiërarchie van wezens mee verbonden is. Ook in deze tijd speelt Persephone daar als hoogverheven wezen een rol in. Daar kom ik straks op terug.

[22] Onder die wezens zijn natuurwezens die specifiek betrokken zijn bij de plantengroei. Daarmee krijgt vanuit de BD-visie de slogan 'samenwerken met de natuur' een heel bijzondere betekenis, en betekent dus ook: '**samenwerken met de natuurwezens**', die vanuit hun verbondenheid met de vier elementen: aarde, water, licht en vuur/warmte, de plantenontwikkeling ondersteunen.

Het is toch apart dat we ons zelden afvragen hoe het toch kan dat planten groeien, en dat uit het ene roodbruine, ronde zaadje een bloemkool komt en uit het andere, even ronde en roodbruine zaadje een boerenkool?

Bij een gebouw erkennen we dat er een architect achter staat die de bouwtekeningen aan een aannemer heeft gegeven; maar die komt er niet met louter bouw materiaal, hij heeft op zijn beurt vaklui nodig bij de uitvoering zoals: timmerlui, metselaars, loodgieters.

Bij de plantengroei is dat niet anders. De natuurwezens zijn de bouwvakkers, ieder werkend vanuit de vier elementen als hun 'materiaal'. Het zijn noeste arbeiders die druk bezig zijn met afstemmen, en balans brengen in de plantengroei, en dus cruciaal zijn voor veerkracht.

⁴ Zie de geschriften van de school van Chartres, 11^e en 12^e eeuw na Christus. Zie ook: Baan, B. (2006) De Heer der Elementen. Verkenningen in het grensgebied tussen natuur en christendom. Christofoor, Zeist.

⁵ Manen, H.P. van (1989). Sophia und Persephone. Anthroposophische Impulse in der Umweltschutzbewegung. Verlag am Goetheanum, Dornach, Zwitserland.

[23] In deze tijd horen we steeds meer ervaringen van mensen (kijk maar naar al die boeken die verschijnen⁶) die, op heel diverse wijze, dergelijke wezens ervaren en ermee in contact zijn, alsof er steeds meer een sluier wordt opgetrokken. Wat we uit die gesprekken begrijpen is dat dergelijke natuurwezens juist in deze tijd steeds meer de samenwerking met de mens zoeken, en sturing vragen, want ze willen leren van de mens.

De BD preparaten zijn nieuw voor hen; de doordringing van de polaire seizoenskrachten geeft een nieuwe richting aan die wezens voor hun werk. Die richting is verwant aan de steeds terugkerende gang die Persephone maakt door het jaar heen, deels onder de grond, in de winterperiode en deels boven de grond. Zij integreert die polaire krachten in haar wezen. De preparaten zijn daarom bij uitstek haar instrumenten om de natuurwezens te tunen in een gepaste melodie op de notenbalk van het jaarverloop.

Met groepjes BD boeren zijn we nu aan het oefenen hoe die samenwerking er uit kan zien, hoe je meditatief kan luisteren naar wat er op het bedrijf of een bepaalde akker gewild wordt. En dat is steeds een heel bijzondere ervaring.

[24] Dus ja, BD een stap verder dan Bio, of liever: ziet de wereld ruimer!

Samenvattend heb ik laten zien dat het ecologische streefbeeld van de biologische landbouw het deel is dat Bio en BD delen.

We hebben ook gezien dat de BD daar nog een streefbeeld overheen legt en expliciet in haar werkwijze of het nu met de planten is, de dieren of het bedrijf als geheel niet wil 'downplayen' om te overheersen, maar die juist uplift/optilt zodat het unieke zich kan manifesteren.

Ik heb ook laten zien hoe dat streefbeeld van de BD doorwerkt in de voedingskwaliteit voor de mens waar juist het doordringen van polaire levens- en vormkrachten via de voedingsplanten de mens optimaal in zijn wezen, zijn aard voedt in zijn geïntegreerd zijn. En hoe die preparaten dat proces van integreren, doordringen bevorderen.

Ik sprak ook over het beeld van de boer als dirigent, die met zijn orkestleden en hun instrumenten de noten die op papier staan tot muziek laten klinken, met veel oefenen. Maar ik heb ook aangestipt dat dat orkest niet alleen bestaat uit zichtbare leden / componenten, maar ook uit ogenschijnlijk onzichtbare leden die graag meewerken, en aandacht vragen van ons als mens.

Zo is de BD landbouw aan het werk op weg naar een vruchtbare, veerkrachtige aarde en veerkrachtige, geïntegreerde mensen, vanuit een ecologische en spirituele dimensie!

Ik hoop dat mijn betoog ook voor U allen *Food for thought* is!

⁶ Romunde, R. van (1988). Planten waarnemen: elementenwezens ervaren. Vrij Geestesleven, Zeist. En bijvoorbeeld ook: Mayer, T. (2016). Red de elementenwezens. Nearchus CV, Assen.